

HANDBOOK MISINFORMACÍ, DEZINFORMACÍ A KONSPIRAČNÍHO MYŠLENÍ

Adéla SODOMOVÁ

Institut π: Pirátský politický institut

Srpen 2023

Anotace

Tato analýza shrnuje základní témata odborného řešení problematiky tzv. **misinformací** a pojmů jím příbuzných. S termínem **misinformace** zde pracujeme jako s typem zprávy, která působí *misinformačně* – zkresluje fakta, je zbavena kontextu a relevantních souvislostí nebo je jinak manipulativní – a to většinou za účelem sledovaným autorem **misinformace**. Podstatou textu je rozsáhlá rešerše literatury na toto téma, která odpovídá na otázky; (1) jak můžeme **misinformace** operacionalizovat a co si myslíme, že stojí za jejich vzestupem? (2) Jak vysvětluje psychologie a sociologie to, že lidé **misinformačním** zprávám důvěřují a sdílí je dál? (3) Co predikuje to, že někdo v jejich rozpoznávání bude lepší? (4) A jaké jsou naše aktuální možnosti, jak tomuto problému čelit, a které z nich se nejlépe se opírají o *data*?

Aktuálně se literatura shoduje na tom, že **tendenci věřit nepravdivým zprávám** nelze vysvětlit ani predikovat žádným jednoznačným ukazatelem jako výší vzdělání, věkem, inteligencí nebo jiným jednoduchým vysvětlením. Ukazuje se, že příčiny jsou multifaktoriální – tedy formulování této tendence u člověka je souhrou několika věcí. Při vyhodnocování zda zprávu přijmeme do procesu vstupují například přirozené kognitivní faktory, které někdy způsobují právě (2) **chyby v úsudku**. Přízvinivý vliv má např. více analytický styl přemýšlení nebo pomalejší procházení obsahu. Svou roli hrají také (2) **faktory motivace** chránit svou politickou nebo sociální identitu – tu občas chráníme i za cenu toho, že převezmeme informaci která nemusí být úplně podložená, obzvláště, pokud taková informace přímo nahrává našim obavám. Poměrně novým a silným prediktorem je také (3) **víra v instituce**, potažmo

Box 1 | Slovník pojmů

Dezinformace: fakticky nepravdivé informace vytvořené za účelem klamat, či někoho poškodit.

Misinformace: fakticky nepravdivé informace jejichž autor či šířitel je nicméně přesvědčen, že informace je fakticky správná a pravdivá.

Malinformace: informace sice fakticky pravdivé, ale šířené za účelem někoho poškodit – jednotlivce, nebo i organizaci.

Fake news: dezinformační zpravodajské zprávy vydávající se za legitimní zpravodajskou zprávu. V odborných textech se termín příliš neuzivá z důvodu zlidovění, přílišné vágnosti a přivlastňování termínu určitými politickými skupinami.

Wardle & Derakhshan, Hossein, b.r.

Obsah

[Jak misinformace definovat?](#)

[Jak se misinformace staly aktuálním problémem](#)

[Jak se misinformace dostávají do veřejného po\(d\)vědomí?](#)

[Nepozornost](#)

[Motivované uvažování](#)

[Sdílím, tedy věřím?](#)

[Sociodemografie a víra v instituce](#)

[Misinformace a ideologie](#)

[Filter bubbles a echo chambers](#)

[Jak se misinformacím postavit?](#)

[Debunking](#)

společnost obecně – lepší odolnost proti misinformacím prokazují lidé s vysokou důvěrou v instituce (státní, politické ale i média), ve směřování společnosti na západ, s nízkými pocity anomie, dobrým povědomím o problematice misinformací a s dobrou mediální gramotností.

Analýza také představuje několik možných přístupů k **řešení problému misinformací**. Ta mohou být více technického rázu, např. (1) detekce misinformací algoritmy nebo (2) designování sociálních sítí tím způsobem, aby odrazovaly od příliš rychlého procházení a sdílení obsahu. Rovněž ale mohou mít více edukativní formu – představujeme přístupy (3) prebunkingu a (4) debunkingu, jejichž kombinování se v současnosti jeví jako nejslibnější. Debunking spočívá ve zpětném vyvracení misinformací – např. formou fact-checkingu. Prebunking naopak setkání s misinformací předchází a snaží se na ně člověka připravit tím, že jej edukuje o aktuálních misinformačních narativích či technikách a tím jej vybavuje nástroji, jak je lépe v budoucnu rozpoznat.

Úvod

Narůst šíření a adoptování misinformačních narativů je ve veřejné diskusi poslední doby problematikou poměrně hojně skloňovanou. Nejen že se jí však aktuálně dostává velké mediální pozornosti, na problematiku též upozorňují světové organizace jako WHO, která v roce 2020 vyhlásila globální *infodemii* – tj. variaci na stav pandemie definovaný nadbytkem informací obecně, zejména pak těch zavádějících a nepravdivých (Zarocostas, 2020). Jelikož každá fungující demokracie bytostně závisí na dobře informované veřejnosti (Kuklinski et al., 2000; Wardle & Derakhshan, Hossein, b.r.), důsledky takového stavu spatřujeme v celém spektru oblastí každodenního fungování – od otázek týkajících se veřejného zdraví, životního prostředí, až po otázky bezpečnostní. Jak shrnuje Lewandowsky et al. (2017), obecně řečeno, pokud jsou lidé mylně či nedostatečně informováni, společenská rozhodnutí jednoduše rovněž nebudou optimální. Toto tvrzení platí jak na společenské, tak individuální úrovni – jedinec bude tím pravděpodobněji činit rozhodnutí, která nejsou v jeho nejlepším zájmu – například začne pochybovat o užitečnosti roky prověřených vakcín (Flaherty, 2011), nebo pod vlivem dezinformační kampaně oponenta nezvolí stranu, která jinak reprezentuje jeho názory (Žabka, 2021).

Samotná povaha problému misinformací jej nicméně tak trochu předurčuje k poměrně pochopitelným problémům v nalézání cesty, jak misinformace pojmout a jak přistupovat k jejich řešení, a v návaznosti na tyto obtíže debata spíše stagnuje. Politici i odborníci v politických funkcích se sice shodují, že problematiku dezinformací je nutné řešit. V návaznosti na tuto obecnou shodu však již dále padají jen velmi opatrné, a hlavně obecné argumenty pro to jak dezinformace definovat, jakou cestu zvolit k onomu řešení, a ještě méně častěji diskuse zachází hlouběji do jádra problému, a tedy, proč se šíření misinformací stalo takto velkým rizikem v první řadě (Fendrych, 2023). Na tyto současné problémy reaguje i tato analýza, která uvádí základní témata problematiky konvenčně zastřešované pojmem *dezinformace*. Shrne, co v současnosti víme o prediktorech tendence ke misinformačnímu či konspiračnímu myšlení, jak u jedince vzniká a předejde možné cesty k řešení. Reagovat bude také na nejnovější poznatky, zejména výzvy ke změně paradigmatu vedoucí k tomu, aby se debata opět stala produktivní. K tomuto bude místo lokálně již zasetého termínu *dezinformace* používat termín *misinformace*, který je v zahraniční literatuře oproti dezinformacím užívaný běžněji a slouží také jako zastřešující termín pro širší spektrum typů nepravdivých informací (viz box 1). V zodpovězení kladených otázek bude článek

čerpat z výsledků aktuálních výzkumů z oblastí psychologie, politologie a sociologie, přičemž opírat se bude též o lokální data, zejména z nedávného rozsáhlého výzkumu Společnost nedůvěry provedeného pro server iRozhlas.

Jak misinformace definovat?

Když mluvíme o dezinformacích či misinformacích, nejčastěji tím máme na mysli takový typ informace, která je ve svém jádru nepravdivá, nebo alespoň zavádějící. Nemusí být tedy pouze věcně nesprávná, ale může například **zkreslovat fakta, být zbavena relevantních souvislostí** nebo používat **argumentační klamy** (Roosenbeek & van der Linden, 2022). Někteří autoři se také kromě definování skrze obsah informace soustředí na sledování **procesu vzniku informace** – v tomto případě misinformačním zprávy těm legitimním odpovídají sice svou formou, co je od nich dále odděluje je *organizační postup a zájem* (Lazer et al., 2018). Rozdíl mezi legitimní a misinformační zprávou tedy vzniká hlavně na úrovni (ne)dodržování zpravodajských standardů, ne na úrovni příběhu samotného.

Obsahem misinformace často útočí na emoce, ať pozitivní (kupříkladu vyvoláváním pocitů nostalgie po dětství a minulých, lepších časech, načež typicky navazuje kritika současné státní garnitury), či negativní, většinou ve formě hrozby či morálního pohoršení (Žabka, 2021). Takový typ obsahu je v kontextu počtu sdílení velmi funkční, obzvláště ve srovnání s konvenčními zprávami – velmi efektivně čerpá ze specifik internetu jako média, jak si ukážeme později. Nebezpečnost tohoto typu informací poté spočívá primárně v tom, že jejich obsah velmi často souvisí s propagací určitého postoje a představy o světě, přičemž je konstruován s cílem své čtenáře či posluchače konvertovat na ideologickou stranu jejího původce (Hameleers, 2023).

Box 2 | Jak se staly misinformace aktuálním problémem?

V tradici sociologa Ulricha Becka (1986) bychom mohli mluvit o tom, že misinformace jsou problémem vycházejícím z *reflexivní modernity* – reflexivní proto, že jde o fenomén způsobený našimi *úspěchy*, které se nám však vrací v bumerangovém efektu jako *problém*, který musíme vyřešit dalším, moderním řešením. Misinformace nevychází tedy z toho, že by se nám něco nepovedlo – naopak, právě že se nám něco naopak *povedlo* – vytvořit demokratizovaný a decentralizovaný prostor, ve kterém má každý, byť realisticky v různé míře, šanci vyjádřit svůj názor nebo pochybení o současném stavu světa. Již popsaná infodemie je poté už jen vedlejším efektem této demokratizace. Ve svém jádru totiž misinformace nejsou dopadem ničeho obvyklejšího než faktu, že lidé se ve skutečnosti poměrně často mýlí a občas jednoduše lžou (Ecker et al., 2022). Tato lidská vlastnost je poté akorát znásobena charakteristikami nových médií – konstantním generováním mnohem většího množství informací, než může jakýkoliv člověk sám vstřebat, fragmentací zpráv na menší a menší kousky a rychlostí a zvýšenou pomíjivostí aktuálnosti zpráv. Situaci navíc nepomáhá fakt, že sociální sítě jsou (i když se tak na první pohled netváří) ve finále jen komerčními produkty. Filtry relevance, které tyto zbytkové informace třídí tedy fungují na základě byznysových modelů, ve kterých zájmy uživatele zdaleka nejsou na prvním místě.

Zmatek v informacích společně s dalšími sociálními megatrendy jako poklesem důvěry ve vědu, zvyšující se polarizací a nerovností a pokles sociálního kapitálu, to vše vyhrocuje debatu (Lewandowsky et al., 2017). Jak popisoval Beck (1986), problémy, které jsou celospolečensky debatovány, se již nezachytí obvyčejnými smysly. Musíme je objevit (například neustále měřit míru znečištění pitné vody, míru polarizace debat musí kvantifikovat sociologové) a tím se stávají otevřené interpretaci a sociálním definicím. Z toho důvodu, když jedinec nemá důvěru v systém okolo něj, nemá důvod věřit těmto konvenčním definicím (například že klimatická změna je *reálná*) a naopak má důvod a větší incentivu hledat alternativní vysvětlení.

I když, jak jsme si ukázali, lze nepravdivé informace poměrně jednoduše definovat, dalšímu zjednodušování bychom se měli spíše vyvarovat. Častým dopadem takových redukcí je například vnímání misinformací pouze ve směru *(mezi)národní bezpečnostní hrozby*. Touto optikou misinformace vstupují do společnosti externě a systematicky – máme tendenci je vidět jako nemoci, které napadají celospolečenské hodnoty a vytváří dojem, že rozpoznat misinformaci od pravdivé informace vlastně není až tak těžké (až černobílé) a lze se jednoduše naučit zvedáním takzvané informační a mediální gramotnosti. Takové vnímání je ale chybné – je jistě pravda, že aktuálně můžeme v informačním prostoru prokazatelně sledovat prvky hybridní války (Žabka, 2023), nikdy ale od sebe nelze vydělit příčinu od prostředí, kde se ve finále uchycuje. Snahy o dezinformování se v některých kruzích setkávají s přijetím z přeci jen *nějakých* důvodů – aktivizují například již existující obavy určitých částí obyvatelstva, upozorňují na nefunkčnost některých institucí a tím v nich dále vyvolávají nedůvěru a využívají toho, že ne každý konzument informací je s problémem seznámen a vybaven strategiemi, jak se v informačním prostoru efektivně pohybovat.

Jak ukazují například Syrovátka & Pinkas (2020), na problematiku již nelze efektivně nahlížet pouze optikou nízké vzdělanosti či dezorientace seniorů na internetu. Přesto bývá taková příčinnost v médiích stále vykreslována a snad je v současnosti i zafixována do povědomí veřejnosti (Matoušek, 2022). Vydělování dezinformovaných a těch *správně informovaných* je neproduktivně redukující a škodlivé – jednak blokuje debatu a polarizuje strany na separátní tábory s vlastními názory, ale také stigmatizuje a problematicky vykresluje lidi, kteří “podléhají dezinformacím”, jako lidí nevzdělané, pomatené a informačně negramotné – zatímco my ostatní stojíme na druhém, tom správném břehu moderní, západně orientované demokracie (Pokorný et al., 2023). Taková stigmatizace vychází podprahově přímo ze slov, která v debatě používáme – lidé konzumující takové informace jsou inherentně nějakým způsobem *dezinformováni* – tj. informace, které přijímají a se kterými se identifikují jsou špatné (zatímco ty naše jsou pochopitelně správné) a tímto automaticky sami sebe stavíme na příčku nad oněmi dezinformovanými.

Ve zkratce – diskuse by se měla přehoupnout z vnímání dezinformací jako bezpečnostního problému, v jehož středu stojí producenti dezinformací, k vnímání dezinformací jako problému společenského, ve kterém jsou hlavní proměnnou šířitelé dezinformací, kterých je početně zřejmě mnohem více. Součástí této změny paradigmatu a přesunutí středu zájmu je též avizovaná změna slovníku – upuštění od zastřešujícího pojmu dezinformace k pojům jako *misinformace* (který je jemnější), nebo *tendence ke konspiračnímu myšlení* (Pokorný et al., 2023).

Jak misinformace definovat | **Shrnutí**

- Misinformace je termín zahrnující jak úmyslně nepravdivé zprávy, tak neúmyslně nepravdivé zprávy.
- Proto, aby byla informace misinformační nemusí být jen nepravdivá, ale stačí, aby byla zavádějící nebo zbavena relevantního kontextu.
- Měli bychom se vyvarovat zjednodušování – nepoužívat fráze jako „být dezinformován“ a zbytečně nestigmatizovat názory, které považujeme jako misinformační – pro diskusi to není produktivní, a druhého tak o našem názoru nepřesvědčíme.
- Ptejme se raději jak člověk k diskutovanému názoru přišel, buďme otevřeni dialogu.

Jak se misinformace dostávají do veřejného po(d)vědomí?

Mohli bychom vyslovit základní pravidlo, že adoptování mylného přesvědčení ve svém jádru nevyžaduje nic menšího než pouhé vystavení nepravdivé informaci (Ecker et al., 2022). Dlouhou dobu bylo adoptování misinformací (rozumějme faktuálně nesprávných narativů) vysvětlováno pouhým **nedostatkem informací** či nemožností se k nim dostat (Simis et al., 2016). Tento problém by měl však být řešitelný obecně zvyšováním gramotnosti a znamenal by, že míra misinformačních přesvědčení by měla zhruba korelovat s úrovní vzdělání. Nyní však víme, že takto jednoduché vysvětlení zdaleka nestačí a ani pojitko se vzděláním dle výzkumů spíše neexistuje, nebo je jen slabé (Heřmanová et al., 2023; Hwang & Jeong, 2023; Maffioli & Gonzalez, 2022; Traberg et al., 2022).

Jak předkládá Ecker et al. (2022), teorie informačního deficitu nevysvětluje ani příklad poměrně rozšířeného narativu popírání existence klimatických změn či pojitko autismu a dětského očkování – ukazuje se, že i lidé, kteří jsou si vědomi obecného konsensu odborné komunity¹ na tato témata tyto narativy i nadále zastávají a vnímají jako legitimní (Fazio et al., 2015). Evidentně tedy dostatek informací mají, proč s nimi nejsou spřízněni tedy zbývá vysvětlit jinými způsoby. Opět zde narážíme na to, že lidé jednoduše nepřemýšlejí jako racionální stroje – do formování přesvědčení vstupuje mnoho individuálně hodnocených hodnot a faktorů kognitivního, afektivního a sociálního rázu (Hornsey & Fielding, 2017; Nisbet et al., 2015).

V současnosti zatím naše poznání bohužel neposkytuje úplně jednoznačný rámec a výklad jednotlivých procesů které zde hrají roli, máme však ale již řadu náznaků skládající dohromady byť jen dočasně zamlžený obrázek. V něm lze popsané procesy rozdělit na dvě kategorie – procesy související s **nedostatečnou pozorností a příliš intuitivním zpracováním** příchozích informací a procesy ovlivňující vyhodnocování zpráv nějakou formou **motivace**, například motivací ochránit svou politickou či jinou identitu, nebo motivací ubránit se pocitu strachu (Hornsey & Fielding, 2017). U příkladu migrace to může být například strach z neznáma či ztráty zaměstnání která se zdá reálnější, pokud by trh byl kompetitivnější (příchodem migrantů). Porozumění zákonitostem je přitom esenciální pro navržení efektivních strategií, jak k tomuto problému vycházejícímu z moderní doby přistupovat, a hlavně jak k tomu zvolit adekvátně nová, a moderní řešení.

Nepozornost. První přístup psychologie misinformací hledá příčiny adoptování misinformací v **nedostatku pozornosti jedince**. V jeho čele stojí takzvaný **efekt iluzorní pravdy** který popisuje fenomén, dle kterého již známá či opakovaná tvrzení bývají s větší pravděpodobností hodnocena jako pravdivá než ta tvrzení, se kterými jsme se ještě nesetkali (Southwell et al., 2018). Vnímaná pravdivost se tedy s průběžným opakováním zprávy postupně akumuluje (Fazio et al., 2019; Nadarevic et al., 2020; Pennycook et al., 2018; Unkelbach & Speckmann, 2021). Tento efekt samotný vychází z řady tendencí neboli heuristik, která jsou nám lidsky vlastní a jejichž původním účelem bylo zejména šetření kognitivní energie a kapacity. Představte si totiž, jaké by to bylo, kdybyste každou přijímanou informaci museli zpracovávat zvlášť a nespolehali jste se na již získané vědomosti a myšlenkové rámce – pravděpodobně byste se brzy cítili přehlčení. U tohoto původně užitečného a přínosného jevu však mohou poměrně jednoduše v určitých situacích

¹ K autismu a očkování viz (Flaherty, 2011), ke klimatické změně viz (Cook, 2016).

převládnout negativní důsledky, obzvláště pokud se člověk často nachází v ne úplně přirozených situacích – například je-li denně přetěžován nadbytkem informací, které se navíc nezvykle a ne-transparentně třídí.

Jak uvádí Ecker et al. (2022), efekt iluzorní pravdy vychází z následujících vodítek; **povědomosti informace**, tedy signálu, že s podobnou informací jsme se již setkali (Unkelbach et al., 2019), **plynulosti myšlenkového zpracování**, která je rychlejší u informací, které jsme již někdy slyšeli a tedy je můžeme zaobalit do systému již známých vědomostí (Unkelbach, 2007; Wang et al., 2016) a **koheze**, tedy konzistentnosti informace s námi již poznanými a internalizovanými informacemi (Unkelbach & Rom, 2017). Všechny tyto prožitky fungují jako **signály pro pravdivost** přijímané informace nezávisle na tom, zda jde o misinformaci či fakt (Ecker et al., 2022; Nadarevic et al., 2020; Pennycook et al., 2018; Unkelbach & Speckmann, 2021).

Jakmile je nějaké přesvědčení skrze efekt iluzorní pravdy takto posíleno, efekt posílení může člověka ovlivňovat až několik měsíců (Brown & Nix, 1996) a to i když je během této doby jedinec v kontaktu s protichůdnými informacemi z důvěryhodného zdroje (Unkelbach & Greifeneder, 2018) a před vlivem efektu měl pevnou, faktuálně správnou vědomostní základnu. Zkrátka, časté opakování faktuálně nesprávné informace má velký potenciál nabourat i dříve poměrně pevná přesvědčení a jistoty.

Obecně řečeno se výčet těchto tendencí dá zařadit do přístupu psychologie misinformací, který vidí jako největší příčinu adaptování misinformací **nedostatek pozornosti** jedince. Tento přístup podporuje i již důkladně popsáný vztah mezi lepšími schopnostmi rozpoznat misinformace a více **analytickým stylem myšlení** (Bronstein et al., 2019; Bryanov & Vziatysheva, 2021; De keersmaecker & Roets, 2017; Mosleh et al., 2021). I přestože míra analytičnosti myšlení jedinců je do určité míry daná (tedy každý má svou vlastní tendenci být více analytický či více intuitivní), je možné analytičtější myšlení podněcovat.

Právě na tato zjištění aktuálně reagují zřizovatelé sociálních sítí, na které implementují funkce vybízející ke **zpomalení** – např. k zamyšlení nad tím, zda jedinec chce určitý obsah sdílet svým přátelům a vizuální vyznačení příspěvků označených algoritmem jako potenciálně misinformačních (Bago et al., 2020). Takto označené příspěvky také mají na sítích sníženou pravděpodobnost být uživatelům zobrazovány a monetizovány, nikdy ale nejsou úplně smazány (pokud neporušují jiné závazné předpisy sítě), jak zřizovatelé sítí upozorňují (Mareš, 2020). V některých zemích je také na Facebooku a Twitteru spuštěn projekt komunitních i profesionálních fact-checkerů, které k vybraným příspěvkům dodávají ozdrojovaný kontext (Miller, 2022; Slížek, 2020), i když v poslední době se zejména Facebook setkává s kritikou ohledně hodnotové politiky společnosti (Lee, 2019).

Motivované uvažování. Druhým přístupem k vysvětlování misinformačního chování je přístup hledající příčinu v uvažování motivovaném naší **identitou** (politickou, ale i sociální). Tu lidé obecně chtějí chránit a více či méně vědomě se v ní dále utvrzovat (Kunda, 1990; Osmundsen et al., 2021; Van Bavel et al., 2021; Van Der Linden, 2022). Řada výzkumů již například potvrdila jasně tendence lidí k preferování **informací konzistentních s vlastním světonázorem**, které automaticky vnímáme jako důvěryhodnější (Allcott & Gentzkow, 2017; Calvillo et al., 2021; Pennycook & Rand, 2019, s. 2016201, 2021; Traberg et al., 2022) zatímco zprávy, které jdou proti našim názorům typicky hodnotíme více skepticky (Kahan, 2013; Murphy et al., 2019)

Toto chování nejspíše není překvapivé – málokdo je přirozeně tak zvědavý, aby sám systematicky vyhledával vlastním názorům protichůdné informace. Z klasických výzkumů psychologie již víme, že obecně se lidé snaží o co největší konzistentnost co se psychických obsahů týče a nekonzistentnost v nich naopak vyvolává psychickou tenzi, které se chceme vyhnout (*Cognitive Dissonance Theory - an overview*, n.d.). I když tedy například tušíme, že v medicíně panuje konsensus o pozitivním vlivu očkování na člověka, protože je tato vědomost v konfliktu s přesvědčením lidí, kteří jsou nám blízcí můžeme tento konflikt vyvolávající tenzi upozadit. Tímto se může stát, že například jedinec, který sám nemá příliš silný názor na dětské vakcíny (jednoduše protože se o téma sám nezajímá) může tendovat k přiklonění se ke přesvědčením ostatních rodinných příslušníků, kteří jsou vůči naopak vakcinaci skeptičtí v rámci snahy udržet v rodině soudržné názory. V rámci této přirozené snahy pak bude interpretovat nové (mis)informace ve prospěch dosažení tohoto cíle (Kunda, 1990). Ke stejným principům může docházet i v situacích, kdy čteme zprávy o našich oblíbených nebo naopak neoblíbených politicích – tyto zprávy budeme opět interpretovat v kontextu našich již vytvořených hodnot a podle toho, jak jsou silné a jak moc jsme si vědomi těchto lidských tendencí (i jak moc se snažíme zprávy interpretovat analyticky) budeme náchylní ke zkreslení.

Box 3 | Sdílím, tedy věřím?

Obecně bychom mohli předpokládat, že příspěvky, které lidé sdílejí na sociálních sítích, považují za obsahově pravdivé. Jak se ale ukazuje, vnímání zprávy jako pravdivé a rozhodnutí se zprávu sdílet jsou dva rozličné koncepty, které spolu v mnoha případech podstatně nesouvisí (Fazio et al., 2019; Pennycook & Rand, 2020). Ve studii Pennycook et al. (2021) například ze všech příspěvků, které by participanti sdíleli, bylo vnímáno jako pravdivých pouze 33 %, tedy 67 % z nich by participanti sdíleli i bez toho, aniž by je nutně považovali za pravdivé. Ukazuje se, že lidé sdílí zprávu primárně v motivaci být altruističtí – chtějí své přátele například varovat před rizikem. Realnost rizika může být však pro jedince obtížně odhadnutelná, a protože jde o riziko, rozhodnou se někteří lidé raději poselství o riziku preventivně sdílet dál a nechat toto vyhodnocení na ostatních (Lobato et al., 2020). Když se výzkumy dále ptali na motivace sdílení příspěvků, které jedinci nepovažovali nutně za pravdivé, lidé uváděli důvody typu „bylo by zajímavé, kdyby se to nakonec naplnilo“ (Altay et al., 2020), nebo „předpokládám, že se časem stejně ukáže zda byla informace pravdivá, nebo ne“ (Lobato et al., 2020). Důvodem ke sdílení také může být *virtue signalling* – snaha ukázat svému okolí (tedy přátelům na sociálních sítích), že jsem dobrý člověk a zalíbit se, například vyjadřováním názorů, které očekáváme, že naším okolím budou dobře přijaté (*Cambridge Dictionary*, n.d.).

Skupiny, které mají na jedince takovýto **referenční vliv** mohou být jednak takové do kterých skutečně patří (rodina, okruh přátel, lidé ze stejného profesního oboru...), ale i takové, ke kterým se pouze hodnotově vztahuje a chtěl by k nim patřit či se k nim nějak přiblížit (má například sympatie k lidem, kteří zastávají alternativní způsoby rodičovství, nebo má naopak respekt k lékařům a vědeckým hodnotám obecně).

Sociodemografie a proměnná důvěry v instituce. Navzdory populárnímu narativu, že misinformace jsou problémem primárně pro určité skupiny obyvatel (například seniory² či lidi s nižším vzděláním), úplně jednoznačná a silná pojitka zahraniční (Guess et al., 2019; Srovátka & Pinkas, 2020; Wolverton & Stevens, 2019) ani lokální výzkumy (Heřmanová et al., 2023) zatím nikdy neprokázaly. Jediným (mírným) sociodemografickým pojítkem, které reportuje například právě studie Společnost nedůvěry, je socioekonomická situace, ze které právě přeneseně vychází vztah misinformačního chování a snížené důvěry ve vládní instituce. Jak shrnuje výzkum Maffioli & Gonzalez (2022), jedinci s vyšší tendencí věřit misinformacím nejsou dle výzkumu ekonomicky slabší, méně vzdělaní, nepochází častěji z venkova ani se etnicky od většiny společnosti neliší. Co je však spojuje je vysoká míra nedůvěry, zejména vůči vládním institucím.

Tento vztah byl podtržen také několika dalšími výzkumy (Bruns et al., 2023; Hansen, 2017; Rodríguez-Pérez & Canel, 2023) a byl také nejdůležitějším závěrem nedávného českého výzkumu Společnost nedůvěry (Heřmanová et al., 2023). Jak uvádí Paulína Tabery, jedna z autorek výzkumu a vedoucí Centra pro výzkum veřejného mínění, v České republice je důvěra v instituce relativně stabilní a měnila se jen v době ekonomických krizí. Podle výzkumu je na tom česká společnost zatím velmi dobře a drtivá většina lidí považuje demokratický systém za nejlepší možný. Pro udržení takového statusu je dle autorů esenciální funkčnost jednotlivých součástí státního systému jako fungování úřadů, nemocnic, ale třeba i oficiální vyjádření politiků v krizových obdobích (Pika, 2023; Tabery & Skalický, 2023). I když ukazatele jako důvěra v média nebo deklarovaná schopnost rozpoznat dezinformace stabilně klesají (Česko v datech, 2022), bylo by zavádějící data citovat bez dalšího kontextu. K poklesu pravděpodobně dochází paradoxně zvyšováním mediální gramotnosti – tedy že lidé si více uvědomují důležitost toho být vůči zprávám zdravě skeptický, stále větší sofistikovanost kontextu zpráv, a i tedy větší obtížnost misinformace rozeznat (Česko v datech, 2022; Novotná & Juna, 2022).

Najít faktory, které by nejlépe předpovídaly misinformační chování je jedním z aktuálních trendů vědy o misinformacích. Když se takové faktory snažili výzkumníci projektu Společnost nedůvěry statistickou analýzou nalézt, našli celkem 3 relevantní ukazatele, které hromadně nazvaly míra Důvěry společenského systému. Skládá se z **důvěry v instituce** (státní, politické ale i média), důvěru ve **směřování společnosti** (ve směru podporování členství v NATO a EU) a **škály anomie**, tedy míru cítění se odcizen od světa nebo od společnosti. Tato kombinace faktorů fungovala jako nejlepší prediktor **ochoty věřit konspiračním teoriím** (Heřmanová et al., 2023; Tabery & Skalický, 2023).

Podobný cíl si zadala i studie Rodríguez-Pérez & Canel (2023), která se soustředila na nalezení takových prediktivních faktorů dle nejrůznějších metrik sbíraných pod výzkumy veřejného mínění Eurobarometer. Hledala tedy faktory společné pro všechny členské evropské státy. Výsledkem studie bylo induktivní definování vlastního konceptu *resilience vůči*

² Ohledně vztahu misinformací a věku vychází data poměrně rozporuplně. Ve studii Ahmed & Tan (2022) byli starší účastníci v rozpoznávání misinformačních zpráv dokonce úspěšnější než mladší lidé, a též reportovali menší pravděpodobnost je sdílet. V jiné studii byl však prokázán v podstatě opak – věk a sdílení misinformací spolu pozitivně korelovalo a účastníci starší 65 let vykazovali dokonce 7x větší šanci sdílet dezinformace než lidé z nejmłodší skupiny tohoto výzkumu (Guess et al., 2019). Obecně se nicméně odborníci na misinformace shodují, že vztah není úplně jednoznačný, alespoň ne v té míře, jak bývá občas prezentován. Populace starších lidí je velmi heterogenní (Hunsaker & Hargittai, 2018) a například co se týče misinformací ohledně zdraví se zdají být starší lidé více imunní (Roozenbeek et al., 2020).

misinformacím, který autoři studie definují jako „nehmotný zdroj náležející každé zemi, který měří schopnost jejích občanů využívat rozlišovací a poznávací schopnosti ohledně pravdivosti a nepravdivosti informací a také uvědomovat si rozsah problému”.

Významnými faktory souvisejícími s tímto konceptem byla dle autorů **míra povědomí občanů o problematice**, jejich **mediální gramotnost** (tj. schopnost identifikovat zprávy nebo informace, které zkreslují skutečnost nebo jsou nepravdivé) a **vnímání falešných informací jako problému pro danou zemi a pro demokracii**. Studie rovněž sledovala sociodemografické proměnné (gender, věk, výši vzdělání, velikost města bydliště a ideologické sebeznačení), u kterých se opět neukázalo výraznější pojitko s konceptem (Rodríguez-Pérez & Canel, 2023).

Vztah misinformací a politického přesvědčení. Jak uvádí přehledová práce Baptista & Gradim (2022), připomeňme si, že jedinci jsou patrně více nakloněni k přijímání informací, které jsou v souladu s jejich již existujícím přesvědčením, a protichůdné názory nebo postoje mají tendenci naopak odmítat – této člověku vlastní předpojatosti dochází bez ohledu na politickou identitu. Co však opakovaně a konzistentně popisuje většina studií napříč evropskou i americkou literaturou je politická asymetrie – směr politické ideologie má na misinformační chování vliv, a to většinou v takovém směru, že pravicová politická identita nebo konzervatismus podněcuje ono motivované politické uvažování silněji a častěji než identity na opačných koncích spektra.

Lidé pravicově či konzervativně orientovaní dle výzkumů opakovaně prokazují **horší schopnosti rozpoznávání misinformací** (Calvillo et al., 2020; C. Douglas, 2018; K. M. Douglas et al., 2019; Kudrnáč, 2020; Tonković et al., 2021), více pravděpodobněji misinformacím **věř** (Baptista et al., 2021; van Kessel et al., 2021), **šíří je** (Osmundsen et al., 2021; Weeks et al., 2021) a častěji bývají **zaujati** vůči misinformacím kompatibilním s jejich názory oproti jedincům na

Box 4 | Filter bubbles & echo chambers

Filter bubbles (*filtrační bubliny*) je termín označující negativní důsledky personalizovaného obsahu na sociálních médiích či výsledků vyhledávačů. Jejich riziko je viděno primárně v netransparentnosti toho, podle jakých parametrů algoritmus příspěvků seřazuje, jak moc je výběr personalizovaný a také to, že většinou není příliš dobře možné ovlivnit do jaké míry chce na personalizaci uživatel sám participovat. Obávané je též oslabení dříve relativně pevného informačního základu sdíleného napříč společnostmi, a naopak postupné tvoření hyperpersonalizovaných informačních vesmírů pro každého uživatele internetu zvlášť.

Echo chambers (*komory ozvěn*) poté označují *sociální produkty* takové personalizace. Jde o skupiny vznikající uvnitř internetových komunit, ve kterých kvůli nepřírodně jednoduchému shlukování podobně smýšlejících lidí dochází ke zveličování daných typů názorů. Uvnitř komunit dochází k jejich neustálému opakování a vzájemné podpoře (podobně jako ozvěna v jeskyni), čímž dochází k iluzivnímu přesvědčení, že jinak kontroverzní názory jsou sdílené podstatně větším množstvím lidí, než tomu je ve skutečnosti. Personalizováním online prostředí se také uživatel může méně setkávat s lidmi opačných přesvědčení, což efekt ještě zveličuje.

Echo chambers se mohou týkat v podstatě jakéhokoliv tématu – např. alternativních životních stylů nebo specifických volnočasových zájmů. Středem pozornosti vědců však bývají specificky politické echo chambers, ve kterých je obzvláště vyšší riziko polarizace a extremizace hlavně v důsledku konzumování pouze jedním směrem vyhraněného typu médií.

(Arguedas et al., 2022)

opačných pólech politického spektra (Baptista & Gradim, 2022). Tendence k horším výkonům vykazují i neoliberálové (Sterling et al., 2016) a pravicoví autoritáři (Frischlich et al., 2021).

Studii, které negativní vliv konzervativní nebo pravicové orientace naopak nedokládají je dle přehledové studie Baptista & Gradim (2022) poměrově oproti zbytku studií pouze několik. Dle těchto studií (viz výčet v Baptista & Gradim, 2022) tedy směr politické orientace nehrál roli, nicméně naprostá většina studií pocházela ze Spojených států (ve kterých je politická situace specifická, například netypickým dělením na konzervativně-liberální strany místo jinde běžnějšího pravolevého dělení) a měřené chování bylo více specifické než u ostatních studií. Studie Jang & Kim (2018) například sledovala pouze tendenci předpokládat, že opačná strana je vůči misinformacím méně obratná než vlastní ideologická skupina (dle této studie tedy byly obě strany spektra stejně náchylné k přeceňování vlastní skupiny). Výsledky studií jsou tedy mnohem méně relevantní a zobecnitelné než studie, které negativní vliv určitých politických ideologií zachycují.

Jak popisuje Baptista & Gradim (2022), k politické asymetrii dochází nejspíše z kombinace následujících důvodů – zaprvé, producenti dezinformací často **útočí specificky na konzervativisty** (Baptista & Gradim, 2022; Grinberg et al., 2019; Guess et al., 2019), produkují obsah s antisystémovou rétorikou (Pascale, 2019; Pierri et al., 2020; Scardigno & Mininni, 2020) a využívají též rétoriky antagonizování rasových, sexuálních nebo náboženských minorit (Humprecht, 2020; Morrish, b.r.) – přičemž tento diskurs je tématem právě radikální pravice a konzervatistů (Humprecht, 2020; Morrish, b.r.). Konzervatismus obecně poté souvisí s vyšší nedůvěrou v média a factchecking, což resultuje v resistenci k pokusům o “nápravu” již adaptovaných misinformačních narativů (Rathje et al., 2022; Sinclair et al., 2020).

Je nutné poznamenat, že ačkoliv současný výzkum takto poměrně přesně označuje dané skupiny lidí, nebylo by produktivní plošně odsoudit celý ideologický směr jako hlavního viníka šíření misinformačních narativů. Co nám soubor těchto výzkumů říká je, že aktuální misinformační narativy evidentně aktivizují ta témata, která jsou pro dané ideologické strany momentálně důležitá a fungují dobře v souhře s tématy, která chtějí pozvedávat producenti misinformací

Jak se misinformace dostávají do veřejného po(d)vědomí? | **Shrnutí**

- Adoptování misinformačních narativů bývá psychologii vysvětlováno dvěma cestami
 - skrze nepozornost a automatické zpracování informací
 - vychází z běžných lidských tendencí šetřit kognitivní energii
 - proti nim lze využívat opatření jako výzvy k opatrnějšímu sdílení obsahu na internetu aj.
 - skrze motivované uvažování
 - vychází z tendence chránit vlastní názory a zaujatosti pro ně
 - vysvětluje, proč lidé nemusí přijmout jinak racionální a fakty podložená vysvětlení
- Ze sociodemografických metrik misinformační chování souvisí pouze s věkem a mírně se socioekonomickou situací, a to pouze dle některých studií
- Posledním trendem výzkumu je zkoumání pojítka misinformacemi s důvěrou v systém a společenské instituce – nízká důvěra s tendencí věřit misinformacím úzce souvisí
- Dle řady studií jsou konzervativně a pravicově orientovaní lidé více náchylní k misinformačnímu myšlení a konzumování informací v zaujetí ke vlastním názorům

– tedy aktuálně vyvolání nedůvěry v systém (Tabery & Skalický, 2023). Konstantní veřejná debata otevřená pluralitě názorů je přitom základním nástrojem pro udržování funkční a silné demokracie a sociální koheze (Sunay, n.d.).

Jak se misinformacím postavit?

Obecně lze intervence rozdělit na dvě základní kategorie přístupů – **preventivní intervence** (nazývané prebunking) a **reaktivní intervence** (debunking). Zatímco debunking spočívá nejčastěji ve retrospektivním vyvracení misinformací, se kterými jedinec již přišel do kontaktu (patří sem např. fact-checking), prebunking naopak kontaktu s misinformací ideálně předchází a snaží se na něj připravit tím, že jedince například edukuje o způsobech jak misinformace typicky vypadají, jaká jsou nejčastější témata, proč využívají nepravdivé argumenty a vybavují tak jedince nástroji, jak je snadněji rozpoznat (Frischlich et al., 2021; van der Linden & Roozenbeek, 2021).

Debunking. Jak jsme již řekli, základem tohoto reaktivního přístupu je snaha korekce misinformace až poté, co jí byl jedinec vystaven nebo i přesvědčen. I když bychom pod debunking mohli zahrnout teoreticky i například články volnočasových magazínech typu *8 nejčastějších mýtů o zdravé stravě*, moderní debunkingové přístupy jsou nyní již zabudované přímo do prostředí sociálních sítí, tedy míst, kde se s misinformacemi setkáváme nejčastěji. Na sítích bývají misinformační témata zachycována algoritmy či umělou inteligencí, která jednak může snížit pravděpodobnost zobrazování potenciálně misinformačního příspěvku uživateli či uživatele odkázat na vyjádření oficiálních zdrojů (v případě Covidu-19 např. ministerstvo zdravotnictví), ale může také fungovat jako upozornění pro sítě fact-checkerů, kteří příspěvek mohou doplnit o kontext (Ecker et al., 2022; Miller, 2022).

Na ověření efektivity debunkingu byla provedena již řada výzkumů s nejrůznějšími variacemi a jak shrnuje van der Linden (2022), ukazuje se, že debunking je velmi funkčním přístupem, jehož efektivita závisí zpravidla na následujících 3 faktorech. Obecně na **kvalitě vyvrácení** (viz box č. 5), na **času uplynulém od intervence** a na **předchozích přesvědčeních jedince**. Pokud není misinformace debunkována dostatečně kvalitně a do hloubky,

Box 5 | Zásady dobré praxe debunkingu

- Prvním krokem by mělo být jasné a co nejstručnější **uvedení správné verze vyvrácené zprávy**
 - Soustředit bychom se měli na **fakta**, apelovat přitom na **vědecký konsensus** a odkazovat na kompetentní odborné **zdroje**
 - Formulace musí být co **nejsrozumitelnější** – nesmí být složitější, než původní výklad
- Následně můžeme **zopakovat mylnou informaci**, pouze však jedenkrát a nejlépe bezprostředně před její opravou
 - Můžeme se také pokusit vyložit možný záměr původního dezinformátora nebo jak došlo k nesprávnému vyložení situace
- Nyní důkladně **vysvětlíme, proč konkrétně je mylná informace nesprávná**
 - misinformaci nestačí pouze popřít – je nutné poskytnout ucelený alternativní rámec vysvětlení
 - vysvětlíme proč se původně myslelo, že mylné informace jsou správné
 - proč už nyní víme, že jsou nesprávné
 - opět podpoříme proč je naše alternativní vysvětlení to správné
- Na závěr bychom měli **opět připomenout fakta** – měla by být to poslední, co jedinec zpracuje

Lewandowsky et al., 2012, 2020

nebo jsou jedincova přesvědčení před intervencí příliš silná, lidé mají tendenci předkládané informace zapomínat (Paynter et al., 2019; Smith et al., 2011). Například není dostačující misinformační zprávu pouze označit jako misinformaci bez dalšího kontextu – i kdyby jí jedinec věřil, taková intervence pouze zanechá mezeru v chápání daného problému a neposkytne jedinci žádnou další oporu pro další kontakty s misinformačním tématem, pravděpodobněji celou věc také zapomene (Van Der Linden, 2022).

Během intervence může dojít k backfire efektům (česky efektům zpětného rázu) jednou ze dvou cest (Lewandowsky et al., 2012; Swire-Thompson et al., 2020); první je **vliv známosti**, dle kterého pouhým opakováním misinformace i v kontextu procesu (nekvalitního) vyvrácení může dojít k posílení misinformovaného přesvědčení (tzv. *familiarity backfire effect*). Z toho důvodu by měly debunkingové intervence být ve svých formulacích opatrné a misinformace zbytečně v původním znění neopakovat – pamatujme na vliv nepozornosti v kontextu konzumace obsahu na internetu (Ecker et al., 2022; Lewandowsky et al., 2012; Swire-Thompson et al., 2020).

Druhým je **vliv předchozích přesvědčení** – velmi silná přesvědčení v kombinaci s nevhodným způsobem debunkingu může resultovat v paradoxně posílení původního misinformovaného přesvědčení (tzv. *worldview backfire effect*). V těchto případech je doporučováno koncipovat debunkingové texty tím způsobem, aby na celkový světový názor jedince zbytečně neútočila a snažila se spíše zapojovat či asimilovat vyvrácení jedné konkrétní misinformace (Ecker et al., 2022; Lewandowsky et al., 2012; Swire-Thompson et al., 2020).

Obecně lze však říct, že i když bychom oba efekty měli mít na paměti, ani jeden efekt nepředstavuje natolik silnou hrozbu, aby od debunkingu jako celku odrazovali (Lewandowsky et al., 2020; Swire-Thompson et al., 2020; Wood & Porter, 2019).

Prebunking. Druhým přístupem je kategorie prebunkingových intervencí, která narozdíl od debunkingu nereaguje na konkrétní misinformace či zprávy, ale kontaktu s nimi naopak předchází. Mezi takové intervence můžeme zařadit i jednoduché výzvy ke **zpomalení prohlížení obsahu**

Box 6 | Slovník pojmů

Debunking: Vyvrácení misinformací, se kterými člověk již přišel do kontaktu

Prebunking: Přípravuje člověka na kontakt s misinformacemi a vybavuje jej nástroji, jak je efektivně rozpoznat

Teorie inokulace: Teorie, na níž je postavena většina prebunkingových intervencí. Je analogií k očkování v medicíně a spočívá v předložení danému člověku nejprve oslabených forem misinformací a jejich následnému vyvrácení, čímž si člověk lépe osvojí schopnost rozpoznat misinformační techniky a témata.

Efekt pokračujícího vlivu: Misinformace zapojujeme do našeho přemýšlení i potom, co jsme uznali, že nejsou pravdivé.

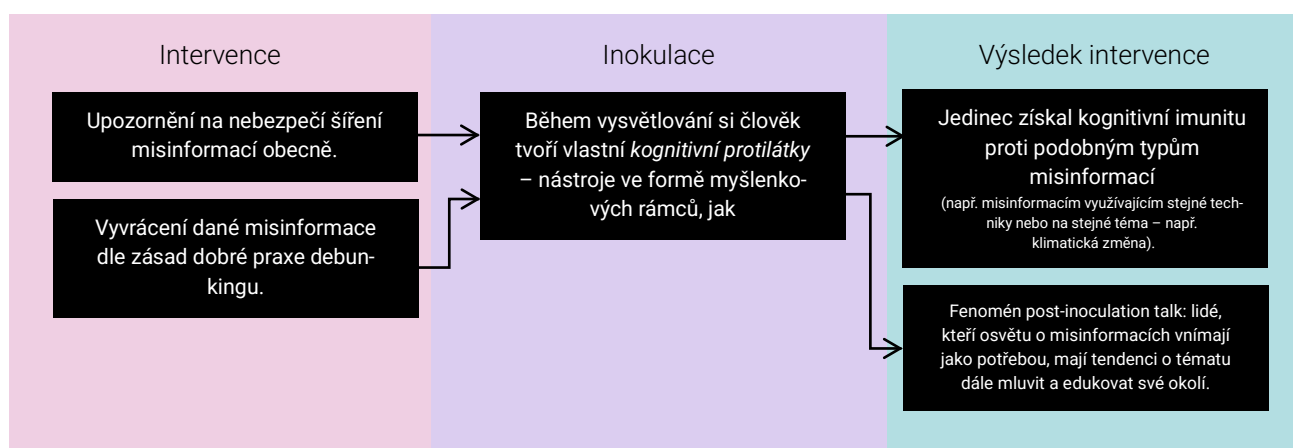
Efekt iluzorní pravdy: Nám známé informace automaticky považujeme za pravdivější a důvěryhodnější než informace, které neznáme.

Worldview backfire effect: Vzniká, když jsou vyvrácené misinformace v centru identity daného člověka – čím více jsou pro člověka důležité, tím více je vůči pokusům o vyvrácení odmítavý.

Familiarity backfire effect: Pouhým opakováním misinformace dochází k posílení misinformovaného přesvědčení.

Frischlich et al., 2021; Lewandowsky et al., 2020; McGuire, 1964; van der Linden & Roozenbeek, 2021

(accuracy prompts) či **zamyšlení se, zda příspěvek chci skutečně sdílet** (již diskutováno v předchozí kapitole) po komplexnější intervence využívající takzvanou **teorii inokulace** (naočkování), která je asi nejběžnějším teoretickým rámcem pokusů o persuazi v sociální psychologii (McGuire, 1964; Papageorgis & McGuire, 1961). Teorie inokulace je postavena na metafoře, podle které mohou být jedinci psychologicky "naočkováni" proti pokusům o persuazi. Princip je analogický k principu očkování v medicinském slova smyslu³ a skládá se ze tří částí – **výstrahy** (v tomto případě např. edukování o míře rozšíření misinformací a o tom, že vlastně není až tak jednoduché je rozpoznat), **vystavení oslabené dávce misinformace** (tj. prezentování ukázky šířené misinformace oslabené např. v tom, že je podána zjednodušeně, a ne příliš přesvědčivě) a vzápětí její **vyvrácení**. Tímto postupem je při úspěšné intervenci vytvořena *kognitivní rezistence*. Stejně jako si tělo vytváří protilátky, v psychologii si jedinec vytvoří vlastní kognitivní rámec problému – je nejprve motivován edukací o nebezpečnosti problému a následně je vybaven nástroji, jak se s tímto problémem sám vypořádat. Výhody psychologické inokulace jsou stejné jako v me-

(Jigsaw, 2021; Van Der Linden, 2022)

dicině – za nízkou cenu preventivního ošetření společnost získá (kognitivní) imunitu, čímž předejde potenciálnímu post-hoc ošetření, které by jí stálo podstatně více.

Prebunkingové intervence se mohou soustředit jak na konkrétní misinformační narativy (např. představením nejčastějších misinformací ohledně vztahu očkování a autismu), tak šířeji i například na nejčastější dezinformační techniky. Výhodou širšího zaměření poté je, že jedince teoreticky vybavují i proti misinformacím, které ještě nevznikly. Dále mohou být v různé míře pasivní či aktivní – představitelem pasivních intervencí jsou infografiky shrnující nejčastější mýty o určitém tématu, aktivních poté například hry vytvořené právě k účelu prebunkingu (viz hra Bad News nebo Go Viral!), nebo třeba interaktivní přednášky neziskových organizací pro ZŠ (viz Zvol si info). Výhodou aktivních intervencí poté je, že tím, že je jedinec sám zapojen do procesu vyvrácení misinformace, má větší šanci si lépe osvojit techniky, jak sám misinformace identifikovat a intervence na něj působí silněji a déle (Compton & Pfau, 2005). Esenciální je u těchto programů motivovat člověka k tomu, aby se sám chtěl chránit a opravdu viděl misinformace jako potenciální problém (jakým přeci jen doopravdy jsou), který může negativně zasáhnout i jeho.

³ Teorie nijak neodkazuje a ani nesouvisí s misinformacemi o očkování. Teorie byla vyvinuta již v 60. letech psychologem Williamem J. McGuirem v 60. jako jeden z prvních pokusů podat výklad toho, jak funguje nechtěná persuaze u člověka a jak jí předejít (McGuire, 1964).

Srovnání debunkingu a prebunkingu | Shrnutí

- i když i v tomto případě nejspíše platí, že prevence je lepší než léčba, oba přístupy mají své vlastní výhody a nevýhody a navzájem se doplňují
 - **debunking**
 - umožňuje efektivně reagovat na konkrétní případy misinformování
 - má potenciál se dostat i k lidem, kteří problematiku misinformací sami nevyhledávají
 - je však téměř jisté, že retrospektivní vyvrácení se nedostanou ke stejnému množství lidí, jako původní informace
 - víme také, že jednou internalizovaná misinformace má i po jejím vyvrácení tendenci v systému vědomostí člověka ještě poměrně dlouho zůstat
 - **prebunking**
 - jeho nespornou výhodou je jeho demokratičnost – narozdíl od fact-checkingu mají za cíl jedince vybavit sebevědomím a nástroji k orientaci v moderním informačním prostoru – nepůsobí tak, že se snaží „vyložit pravdu“
 - prebunking zaměřený na misinformační techniky má potenciál ke cross-protekci – může člověka připravit i na misinformační témata, která v moment intervence ještě neexistují
 - pokud není intervence opakovaná, jeho efektivita se časem vytrácí
 - participace na prebunkingu je z principu tzv. opt-in – člověk se edukace musí chtít sám aktivně účastnit
 - toto je problematické hlavně z toho důvodu, že právě lidé, pro které by byla edukace nejpřínosnější budou pravděpodobně nejméně ochotni takovou aktivitu vyhledávat a investovat do ní čas

Implikace pro jednotlivce a organizace

Jednotlivci. Základním doporučením je obezřetnost, uvědomování si rizik misinformací pro naši společnost a tuto znalost předávat i svému okolí. Jak shrnuje Ecker et al. (2022), lidé by měli být pozorní k opakujícím se vzorcům u svých zdrojů informací jako vyvolávání **strachu, pochybností**, opakované **diskreditování** jiných lidí a obecně **vyvolávání rozkolů** mezi lidmi a skupinami – to vše jsou vzorce charakteristické pro misinformační zprávy (Ecker et al., 2022; Lewandowsky et al., 2017). Vhodným doporučením je také reagovat na jednotlivé každodenní případy misinformací na internetu a na ně opatrně, slušně a promyšleně se pokusit o jejich vyvrácení – (je však důležité misinformace oddělovat od sice kontroverzních, ale nezávadných okrajových postojů (Vraga & Bode, 2017b, 2017b). Měli by se také edukovat o nejčastějších **manipulačních technikách** – vhodná je například klasifikace FIRST (viz box 7) a být vědomi toho, že obsah na internetu je **personalizován** za účely profitu a udržení uživatelů na sítích co nejdéle (Lewandowsky & Pomerantsev, 2021). Ideální by též bylo aktivně o aktuálních společenských tématech **diskutovat** se svým okolím a **být otevřený** novým názorům – těmito principy se v celé společnosti hromadně zvyšuje mediální gramotnost (Vraga et al., 2021), soudržnost a minimalizuje riziko radikalizace.

Organizace a tvůrci strategických rozhodnutí. Jaké kroky a postoj zaujmout k problematice dezinformací je v České republice aktuálně problémem bez finálního řešení. Jak článek zmiňuje v úvodu, návrhy řešení jsou spíše pomalé, nejisté a hlavně mají bohužel tendenci o misinformacích stále referovat jako o onom externím fenoménu, na který reaguje pouze polovičatými řešeními typu legislativního umožnění po určitou dobu blokovat dezinformační weby (Fendrych, 2023; Prchal, 2023), popřípadě soudními řešeními jednotlivých případů klasifikovaných jako sdílení poplašných zpráv apod. (Ciroková, 2022). Tato řešení však nemají ambici zasáhnout jádro problému. Jsou smysluplná pouze v extrémních a vyhocených situacích, ale dle aktuálních poznatků předstřených v minulých kapitolách sama o sobě nestačí – jde pouze záplatové řešení širšího spektra problémů jako vykořenění určitých částí společnosti, které reagují na opakovaná zklamání ze systému a sociální megatrendy jako infodemie, ztráta legitimacy vědy a celkový pokles v důvěru v okolí, sociální i institucionální (Lewandowsky et al., 2017). I když tedy na tom v ČR ve srovnání s ostatními zeměmi nejsme s mediální gramotností či sebedůvěrou nijak výrazně špatně, neměli bychom spoléhat pouze na nouzová řešení (Spáčil, 2022; Tabery & Skalický, 2023), protože pocity, které misinformační narativy aktivizují, totiž odněkud přichází.

Na úrovni evropské politiky je pak v současnosti diskutováno nastavení nových pravidel pro zřizovatele online platformy spadající pod tzv. Akt o digitálních službách a Akt o digitálních trzích, které pak svou velikostí reflektují možnosti takových celků jako je právě Evropská unie. Smyslem těchto počinů je zejména upozornění na povinnost a odpovědnost poskytovatelů takových platform (jako společnost Meta nebo X) ke svým uživatelům. Nová pravidla by měla směřovat například k větší transparentnosti toho, jak je obsah sociálních sítí doporučován a regulován – algoritmy by například neměly protěžovat či upozadovat okrajové narativy (Ministerstvo vnitra České republiky, n.d.). Na aktuálně vedenou diskusi reagují rovněž nezávislé organizace jako SvobodaSlova.online.

Z jiných než sankčních řešení na menší než státní úrovni bychom poté mohli vyjmenovat řadu už ne tolik přímočarých, ale v dlouhodobém měřítku velmi pravděpodobněji mnohem více efektivních řešení. Patří mezi ně posilování nezávislých a rozmanitých zdrojů žurnalistiky a investování vzdělání ve školách ale i mimo (Ecker et al., 2022), například skrze neziskové organizace specializující se na mediální gramotnost a zvyšující povědomí o problematice. Těch je konec konců v Česku již celá řada – jmenovitě Demagog.cz, Zvolsinfo.cz, Manipulátoři.cz a jiné. Taková doporučení jsou v souladu i s konceptem hmotného aktiva států *resilience vůči misinformacím*

Box 7 | Klasifikace manipulačních technik FIRST

Fabrikovaný obsah: Vytváření alternativních kontextů pro existující příběhy, fotomontáže

Falšování identity: Skrývání či neopodstatněné anonymizování zdroje, nebo naopak vydávání se za jiné lidi

Rétorika: Využívání zaujatých nebo nepravdivých argumentů, emocionální nabití zprávy, snahy vyvolat obavy, strach, nejistotu nebo konflikt mezi skupinami

Symbolika: Zneužívání komunikační hodnoty událostí, například teroristických útoků a následné extrapolování na širší kontexty

Technologie: Například využívání botů k tomu, aby vyhrotili nebo zaplavili diskusi názory, které poté vytvoří iluzi, že daný názor zastává větší množství lidí než ve skutečnosti

(Pamment, 2021)

(Rodríguez-Pérez & Canel, 2023), který byl rovněž předestřen v minulých kapitolách. Mezi širší cíle poté můžeme zařadit obecně pěstování soudržnosti, empatie a respektu k názorům ostatních, což jsou nicméně bohužel hodnoty, které se těžko pozvedávají skrze plošná opatření. Dosáhnout jich můžeme na takové úrovni snad pouze zvyšováním politické a mediální kultury (Barzilai & Chinn, 2020; Lee, 2019; Vraga & Bode, 2017a). Podobně by bylo nápomocné také zvednutí kvality státních služeb a tím zvýšení důvěry v ně, což se ukazuje jako jeden z hlavních protektivních faktorů skandinávských států (Mrázová, 2023).

BIBLIOGRAFIE

Ahmed, S., & Tan, H. W. (2022). Personality and perspicacity: Role of personality traits and cognitive ability in political misinformation discernment and sharing behavior. *Personality and Individual Differences, 196*, 111747. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2022.111747>

Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives, 31*(2), 211–236. <https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211>

Bago, B., Rand, D. G., & Pennycook, G. (2020). Fake news, fast and slow: Deliberation reduces belief in false (but not true) news headlines. *Journal of Experimental Psychology: General, 149*(8), 1608–1613. <https://doi.org/10.1037/xge0000729>

Baptista, J. P., Correia, E., Gradim, A., & Piñeiro-Naval, V. (2021). The Influence of Political Ideology on Fake News Belief: The Portuguese Case. *Publications, 9*(2), Article 2. <https://doi.org/10.3390/publications9020023>

Baptista, J. P., & Gradim, A. (2022). Who Believes in Fake News? Identification of Political (A)Symmetries. *Social Sciences, 11*(10), Article 10. <https://doi.org/10.3390/socsci11100460>

Barzilai, S., & Chinn, C. A. (2020). A review of educational responses to the “post-truth” condition: Four lenses on “post-truth” problems. *Educational Psychologist, 55*(3), 107–119. <https://doi.org/10.1080/00461520.2020.1786388>

Bronstein, M. V., Pennycook, G., Bear, A., Rand, D. G., & Cannon, T. D. (2019). Belief in fake news is associated with delusionality, dogmatism, religious fundamentalism, and reduced analytic thinking. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition, 8*(1), 108–117. <https://doi.org/10.1037/h0101832>

Brown, A. S., & Nix, L. A. (1996). Turning lies into truths: Referential validation of falsehoods. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition, 22*(5), 1088–1100. <https://doi.org/10.1037/0278-7393.22.5.1088>

Bruns, H., Dessart, F. J., Krawczyk, M. W., Lewandowsky, S., Pantazi, M., Pennycook, G., Schmid, P., & Smillie, L. (2023). *The role of (trust in) the source of prebunks and debunks of misinformation. Evidence from online experiments in four EU countries*. OSF Preprints. <https://doi.org/10.31219/osf.io/vd5qt>

Bryanov, K., & Vziatysheva, V. (2021). Determinants of individuals’ belief in fake news: A scoping review determinants of belief in fake news. *PLOS ONE, 16*(6), e0253717. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0253717>

Calvillo, D. P., Garcia, R. J. B., Bertrand, K., & Mayers, T. A. (2021). Personality factors and self-reported political news consumption predict susceptibility to political fake news. *Personality and Individual Differences, 174*, 110666. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.110666>

Calvillo, D. P., Ross, B. J., Garcia, R. J. B., Smelter, T. J., & Rutchick, A. M. (2020). Political Ideology Predicts Perceptions of the Threat of COVID-19 (and Susceptibility to Fake News About It). *Social Psychological and Personality Science, 11*(8), 1119–1128. <https://doi.org/10.1177/1948550620940539>

Ciroková, K. (2022, 12). *Vězení za „špinavé Ukrajince“*. *Soud ukázal, kde končí svoboda slova—Seznam Zprávy*. <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/porady-teren-podivejte-se-za-co-dostali-tresty-nejznamejsi-cesti-dezinformatori-221410>

Cognitive Dissonance Theory—An overview. (b.r.). ScienceDirect Topics. Získáno 30. srpen

2023, z <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/cognitive-dissonance-theory>

Compton, J. A., & Pfau, M. (2005). Inoculation Theory of Resistance to Influence at Maturity: Recent Progress In Theory Development and Application and Suggestions for Future Research. *Annals of the International Communication Association*, 29(1), 97–146. <https://doi.org/10.1080/23808985.2005.11679045>

Cook, J. (2016). Countering Climate Science Denial and Communicating Scientific Consensus. In J. Cook, *Oxford Research Encyclopedia of Climate Science*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228620.013.314>

Česko v datech, Č. v. (2022, 9). *Dezinformace | Česko v datech*. Česko v datech. <https://www.ceskovdatech.cz/clanek/176-dezinformace/>

De keersmaecker, J., & Roets, A. (2017). 'Fake news': Incorrect, but hard to correct. The role of cognitive ability on the impact of false information on social impressions. *Intelligence*, 65, 107–110. <https://doi.org/10.1016/j.intell.2017.10.005>

Douglas, C. (2018). Religion and Fake News: Faith-Based Alternative Information Ecosystems in the US and Europe. *The Review of Faith & International Affairs*, 16(1), 61–73. <https://doi.org/10.1080/15570274.2018.1433522>

Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C. S., & Deravi, F. (2019). Understanding Conspiracy Theories. *Political Psychology*, 40(S1), 3–35. <https://doi.org/10.1111/pops.12568>

Ecker, U. K. H., Lewandowsky, S., Cook, J., Schmid, P., Fazio, L. K., Brashier, N., Kendeou, P., Vraga, E. K., & Amazeen, M. A. (2022). The psychological drivers of misinformation belief and its resistance to correction. *Nature Reviews Psychology*, 1(1), 13–29. <https://doi.org/10.1038/s44159-021-00006-y>

Fazio, L. K., Brashier, N. M., Payne, B. K., & Marsh, E. J. (2015). Knowledge does not protect against illusory truth. *Journal of Experimental Psychology: General*, 144(5), 993–1002. <https://doi.org/10.1037/xge0000098>

Fazio, L. K., Rand, D. G., & Pennycook, G. (2019). Repetition increases perceived truth equally for plausible and implausible statements. *Psychonomic Bulletin & Review*, 26(5), 1705–1710. <https://doi.org/10.3758/s13423-019-01651-4>

Fendrych, M. (2023, duben 19). Pojar nedokáže definovat dezinformace. Stát se jim nebrání, neumí to, možná nechce. *Aktuálně.cz*. <https://nazory.aktualne.cz/komentare/pojar-nedokaze-definovat-dezinformace-stat-se-jim-nebrani/r~954e3332ddd011eda25a0cc47ab5f122/>

Flaherty, D. K. (2011). The Vaccine-Autism Connection: A Public Health Crisis Caused by Unethical Medical Practices and Fraudulent Science. *Annals of Pharmacotherapy*, 45(10), 1302–1304. <https://doi.org/10.1345/aph.1Q318>

Frischlich, L., Hellmann, J. H., Brinkschulte, F., Becker, M., & Back, M. D. (2021). Right-wing authoritarianism, conspiracy mentality, and susceptibility to distorted alternative news. *Social Influence*, 16(1), 24–64. <https://doi.org/10.1080/15534510.2021.1966499>

Grinberg, N., Joseph, K., Friedland, L., Swire-Thompson, B., & Lazer, D. (2019). Fake news on Twitter during the 2016 U.S. presidential election. *Science*, 363(6425), 374–378. <https://doi.org/10.1126/science.aau2706>

Guess, A., Nagler, J., & Tucker, J. (2019). Less than you think: Prevalence and predictors of fake news dissemination on Facebook. *Science Advances*, 5(1), eaau4586.

<https://doi.org/10.1126/sciadv.aau4586>

Hameleers, M. (2023). Disinformation as a context-bound phenomenon: Toward a conceptual clarification integrating actors, intentions and techniques of creation and dissemination. *Communication Theory*, 33(1), 1–10. <https://doi.org/10.1093/ct/qtac021>

Hansen, F. (2017). *Russian hybrid warfare: A study of disinformation*. DIIS. <https://bit.ly/3CYcAtg>

Heřmanová, M., Pilnáček, M., Šlerka, J., & Tabery, P. (2023). *Společnost nedůvěry*. <https://www.irozhlas.cz/neduvera>

Hornsey, M. J., & Fielding, K. S. (2017). Attitude roots and Jiu Jitsu persuasion: Understanding and overcoming the motivated rejection of science. *The American Psychologist*, 72(5), 459–473. <https://doi.org/10.1037/a0040437>

Humphrecht, E. (2020). How Do They Debunk “Fake News”? A Cross-National Comparison of Transparency in Fact Checks. *Digital Journalism*, 8(3), 310–327. <https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1691031>

Hunsaker, A., & Hargittai, E. (2018). A review of Internet use among older adults. *New Media & Society*, 20(10), 3937–3954. <https://doi.org/10.1177/1461444818787348>

Hwang, Y., & Jeong, S.-H. (2023). Education-Based Gap in Misinformation Acceptance: Does the Gap Increase as Misinformation Exposure Increases? *Communication Research*, 50(2), 157–178. <https://doi.org/10.1177/00936502221121509>

Jang, S. M., & Kim, J. K. (2018). Third person effects of fake news: Fake news regulation and media literacy interventions. *Computers in Human Behavior*, 80, 295–302. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.11.034>

Kahan, D. M. (2013). Ideology, motivated reasoning, and cognitive reflection. *Judgment and Decision Making*, 8(4), 407–424. <https://doi.org/10.1017/S1930297500005271>

Kudrnáč, A. (2020). What Does It Take to Fight Fake News? Testing the Influence of Political Knowledge, Media Literacy, and General Trust on Motivated Reasoning. *Communist and Post-Communist Studies*, 53(1), 151–167. <https://doi.org/10.1525/cpcs.2020.53.1.151>

Kuklinski, J. H., Quirk, P. J., Jerit, J., Schwieder, D., & Rich, R. F. (2000). Misinformation and the Currency of Democratic Citizenship. *The Journal of Politics*, 62(3), 790–816. <https://doi.org/10.1111/0022-3816.00033>

Kunda, Z. (1990). The case for motivated reasoning. *Psychological Bulletin*, 108(3), 480–498. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.108.3.480>

Lazer, D. M. J., Baum, M. A., Benkler, Y., Berinsky, A. J., Greenhill, K. M., Menczer, F., Metzger, M. J., Nyhan, B., Pennycook, G., Rothschild, D., Schudson, M., Sloman, S. A., Sunstein, C. R., Thorson, E. A., Watts, D. J., & Zittrain, J. L. (2018). The science of fake news. *Science*, 359(6380), 1094–1096. <https://doi.org/10.1126/science.aao2998>

Lee, D. (2019, únor 1). Key fact-checkers stop working with Facebook. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/technology-47098021>

Lewandowsky, S., Cook, J., Ecker, U., Albarracín, D., Amazeen, M., Kendou, P., Lombardi, D., Newman, E., Pennycook, G., Porter, E., Rand, D., Rapp, D., Reifler, J., Roozenbeek, J., Schmid, P., Seifert, C., Sinatra, G., Swire-Thompson, B., van der Linden, S., ... Zaragoza, M. (2020). *The Debunking Handbook 2020*. <https://doi.org/10.17910/b7.1182>

Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H., & Cook, J. (2017). Beyond misinformation:

Understanding and coping with the “post-truth” era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6(4), 353–369. <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2017.07.008>

Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H., Seifert, C. M., Schwarz, N., & Cook, J. (2012). Misinformation and Its Correction: Continued Influence and Successful Debiasing. *Psychological Science in the Public Interest*, 13(3), 106–131. <https://doi.org/10.1177/1529100612451018>

Lewandowsky, S., & Pomerantsev, P. (2021). Technology and democracy: A paradox wrapped in a contradiction inside an irony. *Memory, Mind & Media (MMM)*, 1(e5). <https://doi.org/10.1017/mem.2021.7>

Maffioli, E. M., & Gonzalez, R. (2022). Are socio-demographic and economic characteristics good predictors of misinformation during an epidemic? *PLOS Global Public Health*, 2(3), e0000279. <https://doi.org/10.1371/journal.pgph.0000279>

Mareš, M. (2020, únor 12). Facebook v Česku spouští fact-checking. Nepravdivý obsah bude odhalovat zkušená novinářka. *Forbes*. <https://forbes.cz/facebook-v-cesku-spousti-fact-checking-nepravdivy-obsah-bude-odhalovat-zkusena-novinarka/>

Matoušek, T. (2022). Nejčastěji dezinformacím propadají senioři. Sdílí lži o konci světa či Putinovi Zdroj: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/dezinformace-hoaxy-poplasne-zpravy-valka-cesi.A221209_153100_domaci_imat. *iDnes.cz*. https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/dezinformace-hoaxy-poplasne-zpravy-valka-cesi.A221209_153100_domaci_imat

McGuire, W. J. (1964). Some Contemporary Approaches. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Roč. 1, s. 191–229). Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60052-0](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60052-0)

Miller, C. (2022, listopad 20). Elon Musk Embraces Twitter’s Radical Fact-Checking Experiment. *Wired UK*. <https://www.wired.co.uk/article/elon-musk-embraces-twitters-radical-crowdsourcing-experiment>

Ministerstvo vnitra České republiky. (b.r.). *Evropský návrh regulace digitálních služeb—Centrum proti hybridním hrozbám*. Ministerstvo vnitra České republiky. Získáno 31. srpen 2023, z <https://www.mvcr.cz/chh/clanek/evropsky-navrh-regulace-digitalnich-sluzeb.aspx>

Morrish, L. (b.r.). The US Is Exporting Anti-LGBTQ Hate Online. *Wired UK*. Získáno 31. srpen 2023, z <https://www.wired.co.uk/article/the-us-is-exporting-anti-lgbtq-hate-online>

Mosleh, M., Pennycook, G., Arechar, A. A., & Rand, D. G. (2021). Cognitive reflection correlates with behavior on Twitter. *Nature Communications*, 12(1), Article 1. <https://doi.org/10.1038/s41467-020-20043-0>

Mrázová, A. (2023, srpen 4). *Fake news válčují už i „odolnou“ Skandinávii. A teď se k místním tvůrcům a Rusku přidá AI. Jak se bránit?* Deník N. <https://denikn.cz/1206114/fake-news-valcuji-uz-i-odolnou-skandinavii-a-ted-se-k-mistnim-tvurcum-a-rusku-prida-ai-jak-se-branit/>

Murphy, G., Loftus, E., Hofstein Grady, R., Levine, L., & Greene, C. (2019). *False Memories for Fake News During Ireland’s Abortion Referendum*. <https://doi.org/10.1177/0956797619864887>

Nadarevic, L., Reber, R., Helmecke, A. J., & Köse, D. (2020). Perceived truth of statements and simulated social media postings: An experimental investigation of source credibility, repeated exposure, and presentation format. *Cognitive Research: Principles and Implications*, 5(1), 56. <https://doi.org/10.1186/s41235-020-00251-4>

Nisbet, E. C., Cooper, K. E., & Garrett, R. K. (2015). The Partisan Brain: How Dissonant

Science Messages Lead Conservatives and Liberals to (Dis)Trust Science. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 658(1), 36–66. <https://doi.org/10.1177/0002716214555474>

Novotná, B., & Juna, P. (2022, 10). Češi si proti dezinformacím nevěří. Pomocť může „očkování“—Seznam Zprávy. <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/fakta-dezinformace-jsou-nazvestupu-a-cesi-si-v-jejich-odhalovani-neveri-215774>

Osmundsen, M., Bor, A., Vahlstrup, P. B., Bechmann, A., & Petersen, M. B. (2021). Partisan Polarization Is the Primary Psychological Motivation behind Political Fake News Sharing on Twitter. *American Political Science Review*, 115(3), 999–1015. <https://doi.org/10.1017/S0003055421000290>

Papageorgis, D., & McGuire, W. J. (1961). The generality of immunity to persuasion produced by pre-exposure to weakened counterarguments. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 62(3), 475–481. <https://doi.org/10.1037/h0048430>

Pascale, C.-M. (2019). The weaponization of language: Discourses of rising right-wing authoritarianism. *Current Sociology*, 67(6), 898–917. <https://doi.org/10.1177/0011392119869963>

Paynter, J., Luskin-Saxby, S., Keen, D., Fordyce, K., Frost, G., Imms, C., Miller, S., Trembath, D., Tucker, M., & Ecker, U. (2019). Evaluation of a template for countering misinformation—Real-world Autism treatment myth debunking. *PLOS ONE*, 14(1), e0210746. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0210746>

Pennycook, G., Cannon, T. D., & Rand, D. G. (2018). Prior exposure increases perceived accuracy of fake news. *Journal of Experimental Psychology. General*, 147(12), 1865–1880. <https://doi.org/10.1037/xge0000465>

Pennycook, G., & Rand, D. G. (2019). Lazy, not biased: Susceptibility to partisan fake news is better explained by lack of reasoning than by motivated reasoning. *Cognition*, 188, 39–50. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2018.06.011>

Pennycook, G., & Rand, D. G. (2021). The Psychology of Fake News. *Trends in Cognitive Sciences*, 25(5), 388–402. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2021.02.007>

Pierri, F., Artoni, A., & Ceri, S. (2020). Investigating Italian disinformation spreading on Twitter in the context of 2019 European elections. *PLOS ONE*, 15(1), e0227821. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0227821>

Pika, T. (2023). Týden Společnosti nedůvěry: Kdo v Česku věří v konspirace? A k čemu vede nedůvěra v systém? *iROZHLAS*. https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/spolecnost-neduv-very-konspirace-dezinformace-stat-politika-duvera-serial_2306170600_pik

Pokorný, J., Rychlíková, A., & Klimeš, D. (b.r.). Šlerka: Víra v konspirační teorie souvisí s pocitem, že není možné se dobrat spravedlnosti (7). Získáno 30. srpen 2023, z <https://open.spotify.com/episode/4TbpOcgndJvahCwyfKW43?si=a4e6630a5ed14ec0>

Prchal, L. (2023, leden 12). Miliony od státu pro neziskovky a média na boj s fake news? V cizině běžné, říká vládní expert. *Deník N*. <https://denikn.cz/1050833/miliony-od-statu-pro-neziskovky-a-media-na-boj-s-fake-news-v-cizine-bezne-rika-vladni-expert/>

Rathje, S., Roozenbeek, J., Traberg, C. S., Van Bavel, J. J., & Linden, S. V. D. (2022). *Letter to the Editors of Psychological Science: Meta-Analysis Reveals that Accuracy Nudges Have Little to No Effect for U.S. Conservatives: Regarding Pennycook et al. (2020)* [Preprint]. PsyArXiv.

<https://doi.org/10.31234/osf.io/945na>

Rodríguez-Pérez, C., & Canel, M. J. (2023). Exploring European Citizens' Resilience to Misinformation: Media Legitimacy and Media Trust as Predictive Variables. *Media and Communication*, 11(2), 30–41. <https://doi.org/10.17645/mac.v11i2.6317>

Roozenbeek, J., Schneider, C. R., Dryhurst, S., Kerr, J., Freeman, A. L. J., Recchia, G., van der Bles, A. M., & van der Linden, S. (2020). Susceptibility to misinformation about COVID-19 around the world. *Royal Society Open Science*, 7(10), 201199. <https://doi.org/10.1098/rsos.201199>

Roozenbeek, J., & van der Linden, S. (2022). How to Combat Health Misinformation: A Psychological Approach. *American Journal of Health Promotion*, 36(3), 569–575. <https://doi.org/10.1177/08901171211070958>

Scardigno, R., & Mininni, G. (2020). The Rhetoric Side of Fake News: A New Weapon for Anti-Politics? *World Futures*, 76(2), 81–101. <https://doi.org/10.1080/02604027.2019.1703158>

Simis, M. J., Madden, H., Cacciatore, M. A., & Yeo, S. K. (2016). The lure of rationality: Why does the deficit model persist in science communication? *Public Understanding of Science (Bristol, England)*, 25(4), 400–414. <https://doi.org/10.1177/0963662516629749>

Sinclair, A. H., Stanley, M. L., & Seli, P. (2020). Closed-minded cognition: Right-wing authoritarianism is negatively related to belief updating following prediction error. *Psychonomic Bulletin & Review*, 27(6), 1348–1361. <https://doi.org/10.3758/s13423-020-01767-y>

Slížek, D. (2020, 5). *Ověřovat pravdivost obsahu bude pro Facebook i český Demagog.cz*. Lupa.cz. <https://www.lupa.cz/aktuality/overovat-pravdivost-obsahu-bude-pro-facebook-i-cesky-demagog-cz/>

Smith, P., Bansal-Travers, M., O'Connor, R., Brown, A., Banthin, C., Guardino-Colket, S., & Cummings, K. M. (2011). Correcting over 50 years of tobacco industry misinformation. *American Journal of Preventive Medicine*, 40(6), 690–698. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2011.01.020>

Southwell, B. G., Thorson, E. A., & Sheble, L. (2018). *Misinformation and Mass Audiences*. University of Texas Press. <https://doi.org/10.7560/314555>

Spáčil, P. (2022, září 22). *Jen polovina Čechů tvrdí, že rozpozná dezinformace. Hůře jsou na tom pouze tři země | Aktuálně.cz*. [Aktuálně.cz - Víte, co se právě děje. https://zpravy.aktualne.cz/domaci/cesi-maji-problem-rozpoznat-dezinformacni-weby/r~f64407a438f611edba5b0cc47ab5f122/](https://www.aktualne.cz/domaci/cesi-maji-problem-rozpoznat-dezinformacni-weby/r~f64407a438f611edba5b0cc47ab5f122/)

Sterling, J., Jost, J. T., & Pennycook, G. (2016). Are neoliberals more susceptible to bullshit? *Judgment and Decision Making*, 11(4), 352–360. <https://doi.org/10.1017/S1930297500003788>

Sunay, R. (b.r.). The importance of public debate in democratic regimes. *European Scientific Journal*, 8. <https://core.ac.uk/download/pdf/328023398.pdf>

Swire-Thompson, B., DeGutis, J., & Lazer, D. (2020). Searching for the Backfire Effect: Measurement and Design Considerations. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 9(3), 286–299. <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2020.06.006>

Syrovátka, J., & Pinkas, Š. (2020). *Case Study: Profiles and Attitudes of Czechs that Believe in Conspiracy Theories*. <https://www.pssi.cz/publications/24-case-study-profiles-and-attitudes-of-czechs-that-believe-in-conspiracy-theories>

Tabery, P., & Skalický, M. (2023). Ztracená důvěra. Proč lidé nevěří v systém a co s tím může Česko dělat. *Vinohradská 12*. <https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/podcast->

vinohradaska-12dezinformace-spolecnost-neduvera-jan-cibulka-paulina_2306190600_cen

Tonković, M., Dumančić, F., Jelić, M., & Čorkalo Biruški, D. (2021). Who Believes in COVID-19 Conspiracy Theories in Croatia? Prevalence and Predictors of Conspiracy Beliefs. *Frontiers in Psychology, 12*. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.643568>

Traberg, C. S., Roozenbeek, J., & van der Linden, S. (2022). Psychological Inoculation against Misinformation: Current Evidence and Future Directions. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 700*(1), 136–151. <https://doi.org/10.1177/00027162221087936>

Unkelbach, C. (2007). Reversing the truth effect: Learning the interpretation of processing fluency in judgments of truth. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition, 33*(1), 219–230. <https://doi.org/10.1037/0278-7393.33.1.219>

Unkelbach, C., & Greifeneder, R. (2018). Experiential fluency and declarative advice jointly inform judgments of truth. *Journal of Experimental Social Psychology, 79*, 78–86. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2018.06.010>

Unkelbach, C., Koch, A., Silva, R. R., & Garcia-Marques, T. (2019). Truth by Repetition: Explanations and Implications. *Current Directions in Psychological Science, 28*(3), 247–253. <https://doi.org/10.1177/0963721419827854>

Unkelbach, C., & Rom, S. C. (2017). A referential theory of the repetition-induced truth effect. *Cognition, 160*, 110–126. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2016.12.016>

Unkelbach, C., & Speckmann, F. (2021). Mere Repetition Increases Belief in Factually True COVID-19-Related Information—ScienceDirect. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*. <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2021.02.001>

Van Bavel, J. J., Harris, E. A., Pärnamets, P., Rathje, S., Doell, K. C., & Tucker, J. A. (2021). Political Psychology in the Digital (mis)Information age: A Model of News Belief and Sharing. *Social Issues and Policy Review, 15*(1), 84–113. <https://doi.org/10.1111/sipr.12077>

Van Der Linden, S. (2022). Misinformation: Susceptibility, spread, and interventions to immunize the public. *Nature Medicine, 28*(3), 460–467. <https://doi.org/10.1038/s41591-022-01713-6>

van der Linden, S., & Roozenbeek, J. (2021). Psychological inoculation against fake news. In *The psychology of fake news: Accepting, sharing, and correcting misinformation* (s. 147–169). Routledge/Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780429295379-11>

van Kessel, S., Sajuria, J., & Van Hauwaert, S. M. (2021). Informed, uninformed or misinformed? A cross-national analysis of populist party supporters across European democracies. *West European Politics, 44*(3), 585–610. <https://doi.org/10.1080/01402382.2019.1700448>

Vraga, E. K., & Bode, L. (2017a). Leveraging institutions, educators, and networks to correct misinformation: A commentary on Lewandosky, Ecker, and Cook. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition, 6*(4), 382–388. <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2017.09.008>

Vraga, E. K., & Bode, L. (2017b). Using Expert Sources to Correct Health Misinformation in Social Media. *Science Communication, 39*(5), 621–645. <https://doi.org/10.1177/1075547017731776>

Vraga, E. K., Tully, M., Maksl, A., Craft, S., & Ashley, S. (2021). Theorizing News Literacy Behaviors. *Communication Theory, 31*(1), 1–21. <https://doi.org/10.1093/ct/qtaa005>

Wang, W.-C., Brashier, N. M., Wing, E. A., Marsh, E. J., & Cabeza, R. (2016). On Known

Unknowns: Fluency and the Neural Mechanisms of Illusory Truth. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 28(5), 739–746. https://doi.org/10.1162/jocn_a_00923

Wardle, C., & Derakhshan, Hossein. (b.r.). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making (2017)*. Council of Europe. <https://edoc.coe.int/en/media/7495-information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research-and-policy-making.html>

Weeks, B. E., Menchen-Trevino, E., Calabrese, C., Casas, A., & Wojcieszak, M. (2021). Partisan media, untrustworthy news sites, and political misperceptions. *New Media & Society*, 14614448211033300. <https://doi.org/10.1177/14614448211033300>

Wolverton, C., & Stevens, D. (2019). The impact of personality in recognizing disinformation. *Online Information Review*, 44(1), 181–191. <https://doi.org/10.1108/OIR-04-2019-0115>

Wood, T., & Porter, E. (2019). The Elusive Backfire Effect: Mass Attitudes' Steadfast Factual Adherence. *Political Behavior*, 41(1), 135–163. <https://doi.org/10.1007/s11109-018-9443-y>

Zarocostas, J. (2020). How to fight an infodemic. *The Lancet*, 395(10225), 676. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30461-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30461-X)

Žabka, J. (2021). Špína na Piráty a podpora pro Babiše a „vlastence“. Jak vidí svět před volbami příjemci řetězových mailů. *Hlídací pes*. <https://hlidacipes.org/spina-na-piraty-a-podpora-pro-babise-a-vlastence-jak-vidi-svet-pred-volbami-prijemci-retezovych-mailu/>

Žabka, J. (2023, srpen 4). Nálepka „proruský“ je neproduktivní. Hybridní válku nevyhrajeme, říká výzkumník Jakub Eberle. *Hlídací pes*. <https://hlidacipes.org/nalepka-prorusky-je-neproduktivni-hybridni-valku-nevyhrajeme-rika-vyzkumnik-jakub-eberle/>